

BALOGH ÁDÁM TIBOR

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola*

Flottalázadás a globalizáció és a kolonizáció összefüggéseiben

A brazil haditengerészet lázadása (1893–1894)

A tanulmány egy fegyveres válsághelyzet történetét járja körül, aminek kiobbantói a brazil haditengerészet tisztjei és ellenzéki politikusok voltak. A polgárháború és annak eszkalálódása, ami a globalizálódó világ gazdaságát, illetve a braziliai bevándorlás és kolonizáció jelensége folytán nemzetközi krízist generált, külföldi államok katonai jelenlétét, bizonyos szintű beavatkozását eredményezte. A brazil történetírás a haditengerészet lázadásának (*Revolta da Armada*) vagy 1893. szeptember 6-ai lázadásnak (*revolta de 6 de setembro de 1893*) nevezi a konfliktust, ami rávilágít Rio de Janeiro világkereskedelemben játszott jelentőségére; Brazíliának az európai és amerikai országokkal kiépült diplomáciai, gazdasági, demográfiai, kommunikációs kapcsolatainak hálózatára. A magyarországi történészek alig foglalkoztak még ezekkel a történelmi eseményekkel,¹ és a nemzetközi elemzések² is elsősorban had-, politika-, és diplomáciatörténeti megközelítésűek voltak; kevésbé hangsúlyozták a külföldi katonai jelenlét háttérében álló világ gazdasági, demográfiai okokat.³ A tanulmány amellett, hogy ismerteti a haditengerészeti lázadás főbb történeti eseményeit és összefüggéseit, az incidenst tágabb történelmi kontextusba is elhelyezi. Arra a kérdésekre keresve választ, hogy milyen részletekben tapinthatók ki a nemzetközi gazdasági-társadalmi tényezők, és milyen hatással volt a felkelés eseményeire Rio de Janeiro világkereskedelmi szerepe.

A globalizáció és a kolonializáció kontextusa

A 19. századi globalizáció jellemzője világszerte az áruk, emberek, eszmék, információk, tőke kontinensek közti és azokon belüli növekvő áramlása volt. Ez egyben azt is eredményezte, hogy egy jelentősebb nemzetközi esemény hatással lehetett a nemzeti viszonyokra, és akár egy nemzeti probléma is nemzetközi kérdéssé válhatott. Úgy vélem, a globalizáció e fajta jelenségei a haditengerészeti lázadásnál is kimutathatók, amelynek okai az alábbiakban keresendők:⁴ Az évszázadokra visszavezethető távolsági kereskedelem jelentősége a

¹ Lásd: Wittman: *Latin-Amerika története*, 333.; Kaiser: *Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének Zrínyi nevet viselő hadihajói*, 87–122.; Balogh: *Az Osztrák–Magyar Monarchia*, 79–100.; Szilágyi: *Testvéri közöny és testvéri sóvárgás*, 33–42.

² Például: Villalba: *A Revolta da Armada*; Martins: *A Revolta da Armada*; Smith: *Brazilian Diplomacy and Foreign Intervention*, 117–134.; Santos Jr.: *Entre barcos, telegramas*, 134–157.; Xavier: *A Revolta da Armada*, 173–200.

³ Lásd: Topic: *Trade and Gunboats*, i. m.

⁴ Broadberry–O'Rourke: *The Cambridge Economic History*, 6.; Nester: *Globalization*, 2.

korábbiakhoz képest látványosan nőtt a 19. században – a fellendülés fő időszaka 1830 és 1870 közé tehető. A dél-amerikai kereskedelem 1860 után nőtt kiugróan – a külföldi befektetések, a közlekedés (hajózás, vasút, úthálózat), a kommunikáció (sajtó, posta, távközlés) javulása és az urbanizáció is megkönnyítette ezt. A hajózás és a tengeri kereskedelem fejlődésével egyre több hajó jelent meg a brazil partoknál is;⁵ az ország a kikötőivel becsatlakozott a globális kereskedelembé, és a század második felére kiépültek kikötővárosai (például Rio de Janeiro, Santos, Salvador, Recife, Belém, Porto Alegre). Brazília a nemzetközi közlekedés, kereskedelem, postaforgalom és bevándorlás által is csatlakozott a világ vérkeringéséhez. A vasutak megnyitották a szárazföld belső területeit, és számos ország élénkítette érdeképviseletét az országban. Az új posta- és táviróhálózatok összekötötték távoli államokkal. Az újságolvasók a világsajtóban – Magyarországon is – gyakran olvashattak brazíliai híreket.⁶

A nyugat-európai és az észak-amerikai piacgazdaság befolyási övezetének tekintette Latin-Amerikát. A külföldi országok, vállalatok, üzletemberek kedvező megállapodásokat kötöttek Brazíliával, ezzel összefonódott a tőkés világgpiaci érdekekkel.⁷ Az ország főbb gazdasági üzletfele a 19. század végén Nagy-Britannia és az Egyesült Államok volt, de Portugália, Franciaország, Németország, Olaszország, Spanyolország és az Osztrák–Magyar Monarchia is kereskedelmi kapcsolatban állt vele. A brazil üzleti lehetőségek vonzották az európai és észak-amerikai tőkét, a beruházások nyomán emberek milliói keltek útra Brazíliába.⁸

A „kolonizáció”-t általában az egyének és csoportok feletti uralom egyik formájaként, a természeti kincsek, területek megszerzésére, kulturális, gazdasági, társadalmi, politikai befolyás kialakítására irányuló, hódító, kizsákmányoló tevékenységként szokás jellemezni.⁹ A szó Brazíliában nem ugyanazt a jelentést hordozta a 19. században, mint amit az európai hatalmak gyarmatosító expanziója esetén értünk alatta. A dél-amerikai ország maga is gyarmat volt a 19. század elejéig, ami eleve más kontextusba helyezi a kolonializmushoz való viszonyát. Brazília a múltjából fakadóan nem kívánt gyarmattartó hatalom lenni, és az ország irányítói is igyekeztek elkerülni, hogy a korábbi állapotokba süllyedjen vissza. Esetében ennek ellenére beszélhetünk kolonizációról, mégha ez egyfajta kormányzati (gazdasági-társadalmi célú) telepítési politika is volt, ami lényegében az agrárkolonizációhoz vagy belső telepeskolonizációhoz hasonlítható, ami nem feltétlenül járt együtt az őslakosok kiirtásával.

A brazil állam meglévő határain belül önmaga hatalmas földterületeit kebelezte be, más országokkal, illetve vállalkozó szellemű érdekkörökkel egyezményes úton. A gyarmatosítás ebben az esetben bevándorlókból létesített telepekkel, kolóniákkal történt, benépesítési, fejlesztési, civilizáló céllal. A brazil kormányok már a császárság (1822–1889), később a köztársaság (1889-től) idején bevándorlási törvényeket alkottak, melyek Giralda Seyferth szerint a 20. század közepéig kolonizációs törekvéseket is tartalmaztak. Példaként említi, hogy a hivatalos szövegek szóhasználatában a bevándorlók több esetben telepes (*colono*)

⁵ Cameron: *A világgazdaság rövid története*, 329.; *Encyclopedia of World trade*, 128; Wittman: *Latin-Amerika története*, 345.

⁶ Reichl-Ham: *„The Centuries Will Not Obliterate Her Memory”*, 30.; Szilágyi: *Brazília*, 57–66.

⁷ Fausto: *Brazília rövid története*, 77.; Wittman: *Latin-Amerika története*, 243. (A brazil külföldi adósság történetéről lásd: de Paiva Abreu: *Brazil as a Debtor*, 765–787.)

⁸ Anderle: *Nemzet és identitás*, 452.

⁹ Csaplár-Degovics: *„Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink”*, 31–32.; Horvath: *A definition of colonialism*, 46.

elnevezéssel jelentek meg.¹⁰ Párhuzamosan beszélhetünk tehát a császári kormány (1889-től szövetségi kormány), a tartományi (1889-től tagállami) kormányok, a nagybirtokosok és a gyarmatosítási ügynökségek által kezdeményezett, szervezett, jogi keretek között végrehajtott telepítésekről, valamint független, több-kevesebb sikert hozó magánvállalkozásokról. Mindezek alapját az Európából, Ázsiából és Afrikából beáramló embertömegek képezték.¹¹ Bár voltak kolóniák, melyeket brazil telepesek hoztak létre, a lényegi kolonizáció összefonódott a bevándorlással.

Brazíliában főként a műveletlen, lakatlan (vagy indiánok által lakott) területeken zajlott a telepítés (például Santa Catarina, Rio Grande do Sul).¹² A bevándorlás a 19–20. századi Brazília egyik meghatározó jelenségévé vált, ami befolyással volt az ország társadalmi-gazdasági helyzetére. 1887–1930 között mintegy 3,8 millió fő áramlott be az országba. A népmozgás legintenzívebb szakaszában (1887–1914) közel 2,74 millióan érkeztek. Sokan választották Rio de Janeirót, de népszerűbb volt a kávétermesztés központja, São Paulo és a már említett déli területek. A bevándorlók többsége olasz, portugál, spanyol volt, de németek, lengyelek, osztrákok és magyarok is érkeztek.¹³

Az íménti rövid összegzés alapján látható, hogy az 1890-es években egyszerre volt jelen Brazíliában a globalizáció és a kolonizáció jelensége. Az ország fővárosa, Rio de Janeiro a világkereskedelemben és a bevándorlásban érintett kikötőváros volt. Ebben a nemzetközi közegben bontakozott ki a haditengerészet lázadása.

A haditengerészet lázadásának előzményei

Brazíliában 1889. november 15-én kikiáltották a köztársaságot, Deodoro da Fonseca tábornagy puccsal átvette a hatalmat – 1889–1891 között az első köztársasági elnök lett. A brazil uralkodócsaládot száműzték, II. Péter császár és felesége Európában hunyt el. Az új kormány radikálisan elszakadt az uralkodóháztól, és császárság csak ötven évvel később vált az ország emlékezetpolitikájának részévé.¹⁴ 1891-ben ratifikálták az új köztársasági alkotmányt, ami radikális decentralizációval járt. A tagállamok kiterjedt hatásköröket kaptak, például külföldi hitelszerződéseket köthettek, saját katonaságot tarthattak fenn. Megkezdtek a Brazil Császárság nyomainak eltüntetését – például a császári család címerét és a róluk készült ábrázolásokat. Az új államforma elütött a gyarmati és monarchikus hagyományoktól. A kormány, a haderő, az egyház és az egykori tartományok közt gyakoriak voltak az összetűzések. A kormánynak külön kihívást jelentett Rio Grande do Sul, ahol a központi hatalom nehezen építette ki befolyását, emiatt évekig húzódozó polgárháborús helyzet alakult ki.¹⁵

A gyakorlatban az új államrendszer nem működött olajozottan. Deodoro da Fonseca a trónfosztáshoz jó jelölt volt, de a politikai-kormányzati feladatok ellátásában összekülönbözött a jogalkotókkal. A kongresszus ragaszkodott ahhoz, hogy kövesse az alkotmányban kijelölteket, ám a végrehajtók sokszor nem értettek egyet ezzel, így a konfliktus elkerülhetetlen volt. Az összeférhetlenség eredménye végül az lett, hogy 1891. november 3-án Fon-

¹⁰ Seyferth: *The diverse understandings of foreign migration*, 120–162., 120–121.

¹¹ Waibel: *European Colonization*, 529.

¹² Seyferth: *Socialização e Etnicidade*, 579–607., 580–583.

¹³ Fausto: *Brazília rövid története*, 166.; Skidmore *Brazil*, 73–74.; Bresser-Pereira: *The political Construction of Brazil*, 74–75.; Skidmore: *Brazil*, 1999. 71.

¹⁴ Simmons: *Deodoro da Fonseca*, 45.; Szilágyi: *A brazil Régi Köztársaság diplomáciája*, 118.

¹⁵ Skidmore: *Brazil*, 75.; Szilágyi Ágnes Judit: *A brazil egyházpolitikai válság*, 207–219.; Fausto: *Brazília rövid története*, 151–154.

seca rendeletet adott ki, amivel beszüntette a kongresszust, és ostromállapotot hirdetett. A kialakult intézményi válságot gazdasági nehézségek is súlyosbították 1889–1892 között.¹⁶ A *Crise do Encilhamento* néven ismert gazdasági, pénzügyi krízis inflációt és a brazil pénzpiacok összeomlását okozta, amit később hosszú stagnálás, lassú emelkedés követett.¹⁷

Miután Fonseca felfüggesztette a Nemzeti Kongresszus működését, a válsághelyzet csúcspontján befolyásos személyek intéztek manifesztumokat az elnökhöz. Köztük volt Floriano Peixoto alelnök is, aki összejátszott a haditengerészet vezetőivel. Custódio José de Mello¹⁸ admirális a Guanabara-öbölben lévő hadihajókat az irányítása alá vonta, és megfenyegette Fonsecat, hogy lövetni kezdi a fővárost, ha nem hívja össze a kongresszust. Ez volt a haditengerészet első felkelése. A polgárháború elkerülése érdekében a köztársasági elnök 1891. november 23-án lemondott, és átadta hatalmát Peixoto alelnöknek.¹⁹

Peixoto legfőbb célja hatalmának megszilárdítása volt. Az alelnök Fonseccával ellentétben megértette a brazil politikai élet és hatalomgyakorlás működési mechanizmusait. Miután átvette a kormányzást, igyekezett új hatalmi bázist kiépíteni, és saját embereit segítette a tagállamok élére. Ez a tudatos lépés képessé tette arra, hogy szembeszálljon az újabb fenyegetésekkel.²⁰

1892 elején egy Fonseca-párti, magas rangú tisztekből álló csoport sikertelenül zárult puccskísérletet hajtott végre ellene. 1892. március 31-én tizenhárom „tábornok”²¹ kiáltványban szólította fel Peixotót egy új elnökválasztás kiírására – mivel az 1891-es alkotmány előírta, hogy ha az elnök a hivatalából kettő évnél korábban távozik, akkor új szavazást kell tartani. Az aláírók listáján találjuk José de Almeida Barreto tábornagyot, aki az 1889. november 15-ei eseményekben még a lojalista erőket irányította, de átállt a köztársaságiakhoz; Eduardo Wandenkolk altengernagyot (Fonseca haditengerészeti minisztere), illetve a köztársasági elnök testvérét, dr. João Severiano da Fonseca tábornokot. A tisztek megpróbálták erős katonai koalíciót létrehozni, de tervük kudarccal végződött. Peixoto gyorsan reagált, és megfelelő hatalom és befolyás birtokában elhárította a támadást. Az alelnök felmentette állásukból az aláírókat, a kihirdetett ostromállapotban törvényes vádemelés és bírósági eljárás nélkül elfogta, bebörtönözte és száműzte a felkelőket. Ez a szigorú lépés később érvként szolgált az 1893–1894-es haditengerészeti lázadás kitörésénél, mert a letartóztatások az alkotmányban foglalt *Habeas Corpus* elvével ütköztek.²²

A szövetségi tagállamokban ekkor uralkodó politikai zavarok a központosított birodalom bukása után regionális problémákhoz vezettek. Számos tényező – demográfiai viszonyok, földrajzi helyzet, gazdasági jellemzők, politikai nézetek – miatt a déli határ menti

¹⁶ Calógeras: *A history of Brazil*, 281–282.; Simmons: *Deodoro da Fonseca*, 45.; Mendonça: *Latest Aspects*, 167.; Rosenn: *Separation of Powers*, 843.

¹⁷ Triner: *Banks, Regions, and Nation*, 131.

¹⁸ Custódio José de Mello (1840–1902) admirális a Brazil Császári Haditengerészet tisztjeként szolgált, harcolt a paraguayi háborúban, majd tengerészeti attaséként bejárta Európát. A köztársaság kikiáltása után 1891-ben lemondásra kényszerítette Deodoro da Fonseca tábornagyot. 1891–1893 között a haditengerészet minisztere, 1892-ben hadügyminiszter és külügyminiszter. Az 1893–1894-es haditengerészeti lázadás vezetője. A felkelés leverése után Argentínába emigrált, később visszatérhetett Brazíliába. (da Silva: *Custódio de Melo*, i. m.)

¹⁹ Smith: *A History of Brazil*, 90–91.

²⁰ Hahner: *Floriano Peixoto*, 259.

²¹ A kifejezés nem pontos: tábornagyot, altengernagyot, ellentengernagyot, tábornokokat egyaránt jelent.

²² Bello: *A history of Modern Brazil*, 98–99.; da Silva: *Wandenkolk*, i. m.; Hahner: *Floriano Peixoto*, 259.

tagállam, Rio Grande do Sul sajátos helyzetben volt. Az ország egyik legkevésbé stabil régiójának számított, ahol 1892-től két politikai párt vetélkedett a hatalomért: a Rio Grande-i Republikánus Párt (*Partido Republicano Rio-grandense*) és a Föderalista Párt (*Partido Federalista*). A polgárháború, mely föderalista forradalom (*Revolução Federalista*) néven vált ismertté, 1893 februárjától 1895 augusztusáig tartott. A déli polgárháború az újabb haditengerészeti lázadás előzményének és indítékának is tekinthető.²³

A lázadás első szakasza (1893. szeptember 6. – december 7.)

A brazil hadiflottának a köztársaság kikiáltásától számított második jelentősebb hatalmi erődemonstrációja, majd az abból kibontakozó felkelés 1893. szeptember 6. és 1894. március 13. között zajlott Rio de Janeiróban, később az ország más pontjaira is kiterjedt. Az elkövetkezőkben a haditengerészeti lázadás eseményeinek ismertetése a Mateus Fernandez Xavier által használt, 1895-ig logikusan kibővített három fázisból álló időrendi felosztást követi.²⁴

1893. szeptember 5-én éjjel haditengerésztisztek és kongresszusi tisztviselők gyűltek össze az *Aquidabã* csatahajó fedélzetén, ahol megtárgyalták a kormányellenes megmozdulásokat. Másnap, szeptember 6-án Custódio de Mello admirális kiáltványt adott ki, amiben lemondásra szólította fel Peixotót, és a főváros lövetésével fenyegette meg.²⁵ A Peixoto-kormányt nem érte váratlanul az esemény. 1893 augusztusában, már a lázadás előtt óvintézkedéseket tettek: a flotta jelentősebb hadihajóit működésképtelenné vagy elérhetetlenné tették. Mindezek ellenére a kormány erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak, mert addigra a legtöbb hadihajón elkezdődtek az ellenzéki tábor megmozdulásai. Peixoto, elődjével ellentétben, nem engedett a követeléseknek, a harc mellett döntött, és ostromállapotot hirdetett. A kongresszus titkos üléseken tanácskozott, a szenátus tudomásul vette a köztársaság alelnökének közleményeit, és megszavazta rendeleteit. Miközben az események zajlottak a tengeren, a szárazföldön a kormány is lépéseket tett a polgárok életének és vagyonának védelmére. A központi kabinet harmincezer fős hadsereggel rendelkezett, ami azonban nem volt teljes létszámban elérhető a fővárosban, mivel a haderő nagy részére a déli tagállamokban volt szükség, hogy a határokat védjék a föderalista forradalmárok előretörésétől. A kormány fegyvereket osztottatott ki a partvédő egységeknek, emellett hadba hívta és aktív szolgálatra szólította fel a nemzetőrséget. A felkelők nem uralták a kor modernnek számító kommunikációs eszközeit, így arra kényszerültek, hogy kódolt zászlójelzésekkel és kézzel írt dokumentumokkal üzenjenek. Ezzel szemben a kormány birtokolta a távíróhálózatot és a tengeralatti kábeleket, melyek összekapcsolták az ország számos pontjával és a világ többi részével. A napi sajtó narratív közleményeket tett közzé az eseményekről. Ezeket azonban szigorú ellenőrzés alatt tartotta a kormány, sok esetben megszürt értesülések jutottak el a szélesebb közönséghez.²⁶

A nemzetközi lapok hamar felfigyeltek a Rio de Janeiróban zajló történésekre, így a felkelés híre bejárta a világsajtót. A tudósítások eljutottak többek közt az amerikai, brit, portugál, francia, olasz, spanyol, német, osztrák, magyar újságolvasók körébe is. Cikkeket közölt a *New York Times*, *New York Herald*, *The Times*, *Journal des Débats*, *L'Eclair*, *Fanful-*

²³ Fausto: *Brazília rövid története*, 154.; Kittleson: *The Practice of Politics*, 182.

²⁴ Lásd Xavier: *A revolta da Armada*, i. m.

²⁵ Mendonça: *Latest Aspects*, 170.; Calógeras: *A history of Brazil*, 291.

²⁶ Freire: *Augusto Castilho*, 26–27.; Scheina: *Latin America's Wars*, 405.; Villalba: *A Revolta da Armada*, 39–40.

la, *Wiener Zeitung*, *Neue Freie Presse*, *Pesti Hírlap*, *Budapesti Hírlap*. A felkelés lokális és globális érintettségére mutatott rá a *Pesti Napló* újságírója: „...ez nem egyedül reájok, hanem magára Rio de Janeiróra, Dél-Amerika egyik legnagyobb és legfontosabb városára is végzetes következményekkel járhat. [...] az a kilátás, hogy az új világ egyik legelőkelőbb emporiuma a bombázás eshetőségének van kitéve, immár az ott történő dolgokra irányozza világrészünk figyelmét.”²⁷ Arról is értesültek az újságírók, hogy a hatalmak mozgósításba kezdtek, és hadihajókat küldtek Rio de Janeiróba a braziliai események hatására.²⁸

A szenzációt növelte, hogy a századforduló híres francia színésznője, Sarah Bernhardt is épp az öbölben tartózkodott a felkelés első napjaiban. A hír bejárta a világsajtót, az újságok közétették, hogy a művésznőt mennyire lenyűgözték a Brazília fővárosában zajló események, a hadieszközök tüzelésének látványa és a helyzet izgalma.²⁹ Szeptember 7-én egy másik hírértékű (halál)eset is történt. Matrózok kíséretében szállították a partra az olasz konzult, akit a helyőrség nem ismert fel, ezért tüzet nyitottak rájuk, amiben egy Micheli Gidachino nevű matróz meghalt. Az incidens diplomáciai gondot okozhatott volna az ostrom alatt álló kormánynak, ezért megegyezés született arról, hogy a brazil kormány nagy öszszeggel (100 000 brazil réis) kárpótolja a tengerész családját.³⁰

A külföldi diplomaták táviratban tájékoztatták külügyminisztériumaikat az eseményekről.³¹ Szeptember 7-én Peixoto tárgyalásra hívta össze a diplomáciai képviselőket, hogy kollektív intézkedéseket vitasson meg velük a kereskedelmi hajózás védelmének érdekében. Hugh Wyndham rangidős diplomata, braziliai brit követ a külföldi képviselők testülete nevében elutasította a meghívást, elkerülve annak látszatát, hogy a kormány oldalán állnak. A külügyi utasítások szerint Brazília belügyeit tekintve szigorú semlegességre kellett törekedniük – ami nem jelentett egyet a tétlenséggel. Az invitáció megtagadását leszámítva, a külföldi diplomaták konzultáltak egymással, kormányaikkal és a Guanabara-öbölben állomásozó hadihajók parancsnokaival. A következő hetekben egy sor hivatalos jegyzéket készítettek elő, melyeket Peixotónak és Mellónak is átnyújtottak.³²

A felkelés kitörésekor Rio de Janeiro kikötőjében a következő külföldi hadihajók tartózkodtak: a francia *Aréthuse*, a brit *Sirius*, az olasz *Giovanni Bausan* cirkálók, valamint a portugál *Mindelo* gőzkorvet. A külföldi hajók parancsnokai konferenciát hívtak össze 1893. szeptember 8-án az *Aréthuse* fedélzetén,³³ ahol megállapodtak, hogy ha Mello lövetni kezdi Rio de Janeirót, akkor kollektív jegyzéket nyújtanak át neki, amiben felkérlik, hagyjon fel a támadásokkal, illetve ha a lövések nem hallgatnak el, mérlegelni fogják további lépések megtételét. A felkelés kezdeti szakaszában az idegen országok képviselői elsősorban a nemzetközi kereskedelem és saját állampolgáraik megóvása érdekében cselekedtek, anélkül, hogy beavatkoznának Brazília belügyeibe.³⁴ A külföldi diplomáciai képviselők és ha-

²⁷ *A braziliai lázadás*. *Pesti Napló*, 1893. szeptember 15. 5.

²⁸ Balogh: *Az Osztrák-Magyar Monarchia*, 81.

²⁹ Topik: *Trade and Gunboats*, 126.

³⁰ Villalba: *A Revolta da Armada*, 50–51. Az esetről a világsajtó is beszámolt. A *Budapesti Hírlap* is közölte: „A bombázásnál megölt sok ember közt van egy olasz matróz, kiért a kormány kártérítési összeget fizet.” *A braziliai forradalom*. *Budapesti Hírlap*, 1893. szeptember 18. 5.

³¹ Az osztrák–magyar ügyvivő, Leopold (Bolesta-)Koziebrodzki gróf 1893. szeptember 8-án táviratot küldött Petrópolisból a lázadásról. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (továbbiakban: OeStA HHStA) Politisches Archiv (továbbiakban: PA) XXXVI 13 Brasilien, Berichte, 1892–1893. 62.

³² Smith: *Brazilian Diplomacy*, 121.

³³ Villalba: *A Revolta da Armada*, 40.; Scheina: *Latin America's Wars*, 408.

³⁴ Nabuco: *Balmaceda*, 155.

ditengerészeti egységek próbálták megóvni és támogatni az áruszállítást és a kikötői rakodást. Példaként említhetjük, hogy a felkelés kitörése táján az Adria Tengerhajózási társaság *Deák* gőzöse elhagyta Rio de Janeirót, és Fiuméba indult, az Osztrák Lloyd társaság *Medusa* gőzhajója pedig Santosba.³⁵ Később a Lloyd *Pandora* és *Orion* nevű gőzösei és az Adria társaság *Matlekovits* hajója is járt Rio de Janeiróban a felkelés ideje alatt. Ausztria–Magyarország kereskedelmi hajóit a *Zrínyi* gőzkorvett védelmezte Johann Holeczek kapitány irányítása alatt. Holeczek kapitány és három matróza a kiküldetés során sárgalázban halt meg. Temetésére rangos személyek és az osztrák–magyar, illetve német kolóniákról is érkeztek gyászolók.³⁶

A mintegy hat hónapig tartó fegyveres válság felborította a Brazília fővárosában zajló politikai, gazdasági, társadalmi életet.³⁷ A felkelők és a kormánypárti helyőrség között véres ellenségeskedés kezdődött. Szeptember első heteiben az *Aquidabã*, a *Trajano* és a *Republica* hadihajók tengerészei több támadást indítottak a szárazföld ellen.³⁸

13-án reggel a főváros utcáin eluralkodott a pánik. A leglátványosabb tumultus a Central do Brasil vasúti pályaudvaron keletkezett, de sokan gyalog, autókkal, szekerekkel menekültek. Peixoto kiáltványt intézett a lakossághoz, amiben elhatárolódott a támadó cselekményektől és az anarchikus állapotoktól.³⁹

Másnap az *Aréthuse* hadihajón ismét összegyűltek az angol, olasz, francia, portugál haditengerészet parancsnokai, akik arról tájékoztatták Mello admirálist, hogy jogos félelmek vannak a külföldi állampolgárok életét és a kereskedelmi hajóforgalmat illetően, és aggodalommal tölti el őket a külföldi hajók akadályoztatása az öbölbe való belépést illetően. Kérték, állapítson meg minden nap olyan időpontot, amikor a hajók biztonságosan hajózhatnak az öbölben. Szeptember 15-ei válaszában Mello megtagadta, hogy ismertesse hadműveletei időpontjait, de ígéretet tett, hogy nem lesz indokolatlanul ellenséges a szárazföldi csapatokkal, illetve igyekszik a kereskedelmet és a külföldi életet megkímélni.⁴⁰

A polgárháború első hónapja alatt Mello és Peixoto csapatai különösebb külső beavatkozás nélkül harcolhattak egymással. Ez idő alatt azonban a Guanabara-öböl vizein a külföldi és a brazil haderő közti erőviszonyok megváltoztak.⁴¹ Hélio Leôncio Martins szerint 1893 októberét a konfliktus külföldi ellenőrzése és szabályozása jellemezte, ami mindkét fél tevékenységi körét korlátok közé szorította.⁴²

Archibald Philip Primrose brit külügyminiszter például javaslatot tett a lisszaboni, a párizsi, a római, a berlini, a hágai és a washingtoni angol diplomatáknak: tanácsolják minden kormánynak azt, hogy akár erővel is ellenezzék Rio de Janeiro lövetését.⁴³ 1893. október 2-án üzenetet küldtek a külföldi erők (Anglia, Portugália, Olaszország, USA, Franciaország) parancsnokai Mellónak, hogy ellenzik a fővárossal szembeni agressziót, ha szükséges, akár fegyveres erővel is fellépnek ellene a vérontás és pusztítás megakadályozása ér-

³⁵ AT-OeStA HHStA PA XXXVI, 13. Brasilien, Berichte 1893. szeptember 10. 64–69. Leopold (Bolesta-) Koziębrodski gróf jelentése Gustav von Kálnoky külügyminiszternek.

³⁶ Balogh: *Az Osztrák Magyar-Monarchia*, 95–96.; *A cs. és kir. hadi tengerészet*, 51.

³⁷ Freire: *Augusto Castilho*, 27.

³⁸ Marley: *Historic Cities*, 702.; Villalba: *A Revolta da Armada*, 54.

³⁹ Villalba: *A Revolta da Armada*, 56–59.

⁴⁰ Villalba: *A Revolta da Armada*, 62–64.

⁴¹ Xavier: *A Revolta da Armada*, 180.

⁴² Martins: *A Revolta da Armada*, 198.

⁴³ Santos Jr.: *Joaquim Nabuco*, 5.

dekében.⁴⁴ Egyedül Németország képviselője kívánta továbbra is fenntartani semlegességét az ügyben.⁴⁵

A külföldi hatalmak terve szerint kettő feljegyzést kellett volna átadni október 2-án: egy példányt a kormánynak és a diplomáciai testületnek, egy másikat pedig a lázadóknak, annak függvényében, hogy a brazil kormány miként reagál. A pillanat hevében azonban a kettőt egyszerre küldték el. A Mellónak szánt üzenetben a következők álltak: „Megtiszteltetés számunkra, hogy értesíthetjük Mello admirális urat arról, hogy a külföldi hajók, ha szükséges, erővel is ellenezni fogják a Rio de Janeiro városa ellen irányuló mindennemű agresszív intézkedést.” Ugyanakkor azt is közölték, hogy figyelni fogják a kormányhatóságok intézkedéseit, amik ürügyet szolgáltatnak a haditengerészeknek az ellenségeskedésre. A nemzetközi erők a humanitárius alapelvek nevében és a polgári lakosság – köztük számos külföldivel – védelmében léptek fel.⁴⁶ 1893. október 3-án a brazil kormány nevében João Felipe Pereira külügyminiszter reagált a kinyilatkoztatásra. Azt írta, Peixoto alelnök örömmel értesült a nyilatkozatról, amiben ellenezték a Rio de Janeiróval szembeni támadásokat. Biztosította őket arról, hogy a brazil kormány nem tekinti a belügyekbe való beavatkozásnak ezt a felosztást. Joaquim Nabuco diplomata, politikus viszont úgy látta, mindez a külföldi államok intervenciójának minősül, ami befolyást gyakorolt a felkelés eseményeire.⁴⁷

A nemzetközi erők igyekeztek szabályozottabbá tenni a fegyveres konfliktust, ezért 1893. október 5-én megállapodás született a brazil kormány, a lázadó flotta és a külföldi képviselők között, amelyet „október 5-ei megállapodás”-nak („*Acordo de 5 de outubro*”) nevezték. A felek kölcsönösen elfogadták a külföldi államok közbenjárását, és megállapodtak, hogy betartják a nemzetközi diplomáciai testület által előterjesztett kéréseket. A meg egyezés betartását a diplomáciai testület és a külföldi hadihajók parancsnokai felügyelték, akik közvetítő szerepet is játszottak a kormány és a felkelők között.⁴⁸ Az egyezmény mederbe kívánta terelni a Rio de Janeiróban folyó harcokat, csökkentve azok emberi életre és az épített emlékekre gyakorolt, veszélyekkel járó, pusztító hatásait. Peixoto a külföldi erők által létrehozott egyezményt a saját előnyére akarta fordítani. A város lövetéséről szóló tilalom időt hagyott a kormánynak, hogy felfegyverezze csapatait, megerősítse védelmi állásait, és erőfeszítéseket tegyenek egy új hadiflotta felállítására, felkészülve ezzel a forradalmi erők ellensúlyozására. A harcok a felkelők hadihajói és a szövetségi fővároson kívül található kormánypárti erődök között folytatódtak.⁴⁹ 1893. október 8-án az eddig semleges Villegaignon erőd csatlakozott a lázadókhöz, akik ezzel mintegy nyolcszáz katonával és jelentős tüzérségi erővel egészültek ki.⁵⁰

Október közepén Peixoto alelnök Jerônimo Francisco Gonçalves admirálist nevezte ki a kormány tengeri erejének élére, akit 1893. október 12-én a *Thames* fedélzetén délre küld-

⁴⁴ Martins: *A Revolta da Armada*, 198. Az üzenet szövegét lásd: Bonavides–Amaral: *Textos Políticos*, 355.; Villalba: *A Revolta da Armada*, 78–79.

⁴⁵ Nabuco: *Balmaceda*, 160–161. A német jelenlét egyik további érdekes szála, hogy a brazil kormány úgy döntött, ellenőrzi a felkelők banki ügyleteit a Német Banknál (*Banco Alemão*), miután az gyanúba keveredett, hogy bankjegyeket szállított a lázadó hadihajók egyikére. Martins: *A Revolta da Armada*, 198.

⁴⁶ Martins: *A Revolta da Armada*, 198–199.

⁴⁷ Santos Jr.: *Joaquim Nabuco*, 5.; Villalba: *A Revolta da Armada*, 79.

⁴⁸ Xavier: *A Revolta da Armada*, 181.

⁴⁹ Tavares: *A oligarquia paulista*, 53.; Xavier: *A Revolta da Armada*, 181.

⁵⁰ Costa: *A diplomacia do Marechal*, 107.

tek, hogy átvegye az irányítást a Montevideónál horgonyzó *Bahía* és *Tiradentes* hadihajók felett. Eközben Frederico Guilherme de Lorena kapitány 1893. október 14-én Desterróban ideiglenes kormányt alakított, és várta a külföldi kormányok elismerését.⁵¹

1893. október 25-én a *De Buy* nevű kereskedelmi hajó lőszert szállított a brazil kormánycsapatoknak, ám a brit haditengerészek megakadályozták, hogy kirakodják őket. A brit *Sirius* hadihajó parancsnoka azzal érvelt, hogy meg akarta menteni a hajó legénységét a lázadók és a kormánycsapatok agressziójától. Az eset a brazil külügyminisztérium tiltakozását váltotta ki.⁵²

Martins szerint a nagyhatalmak viselkedésükkel (ellenőrzések, szabályozások, a felkelés ügyeibe való beleszólás stb.) megsértették Brazília szuverenitását.⁵³ A külföldiek a felkelés kitörése óta úgy érezték, beleszólásuk van a braziliai ügyekbe: kezdetben állampolgáraik, gazdasági ügyeik védelmében, majd humanitárius kötelezettségnek tekintették a konfliktus békésebb útra terelését. Ez kifejezetten érdekes abból a szempontból, hogy a brazil polgárháború három évvel megelőzte az elsőnek tekintett nemzetközi „békeferemtő/ békefenntartó” beavatkozást, amit az 1896–1898-as krétai felkeléshez szokás kötni.

A polgárháború alatt a bevándorlók közül többen is csatlakozhattak a szövetségi és tagállami haderőhöz – a *Budapesti Hírlap* szerint előfordult, hogy magyarokat is be akartak sorozni.⁵⁴ Az olasz konzul kifejezetten őva intette honfitársait attól, hogy beleavatkozzanak a brazil ügyekbe, mert úgy nem tudja garantálni számukra a konzuli védelmet.⁵⁵ A háború idején kiéleződött a helyzet a portugál bevándorlók és a brazil lakosság között, ami erőszakhoz is vezetett Rio de Janeiro utcáin.⁵⁶ Egy a városban élt francia házaspár levelezésükben beszámolt a polgárháború alatt tapasztalt nehéz helyzetről: „...forradalomban vagyunk, ami egyáltalán nem segít. Isten tudja, mikor ér véget. Egy hónapja ismét ostrom alatt állunk, nem tudunk reménykedni, minden munka leállt. [...] Ha tudnánk, hogy mikor ér véget ez a forradalom, de már két hónapja ott vagyunk, döntés nélkül. Úgy gondolom, hogy amint ezek az öldöklési zajok véget érnek, folytatódik a munka, mert a bombázások sok épületet elpusztítottak, ami sok újjáépítési munkát igényel. [...] Martha gyakran beszél rólad, azt akarja, hogy gyere és gyönyörködj ebben a gazdag országban, különösen a mi házukban, ahonnan az egész tengert csodálhatjuk, de néha félelemmel nézzük ezt az ágyúzást, mert minden lövést látunk...”⁵⁷

Diplomáciai botrány: Oscar Stanton esete

A felkelés egyik felkapott diplomáciai ballépése viszont egy amerikai haditengerésztiszt, Oscar Stanton ellentengernagy nevéhez fűződik. Stanton 1893. október 19-én érkezett Rio

⁵¹ Scheina: *Latin America's Wars*, 408.

⁵² A Guanabara-öbölben állomásozó külföldiek – különösen az angolok, portugálok, németek – nem engedték olyan lőszerkeket, fegyvereket, reflektorok lerakódását, amiket a konfliktusban akár a kormánycsapatok, akár a felkelők felhasználhattak volna. Ezek a korlátozások közvetett módon meg erősítették az USA-val való diplomáciai együttműködést, amelytől az új brazil flotta nagy részét beszerezhetette a kormány. Valójában az amerikai katonai jelenlét növekedése Rio de Janeiróban annak a jele is volt, hogy a washingtoni kormány elhatározta, fellép az európai nyomásyakorlással szemben. Pereira: *A diplomácia*, 151.

⁵³ Martins: *A Revolta da Armada*, 203.

⁵⁴ *A megsértett nemzetközi jog*. Budapesti Hírlap, 1894. január 12. 2.; *A megsértett nemzetközi jog*. Budapesti Hírlap, 1894. július 1. 4.

⁵⁵ Malatian: *Vitaliano Rotellini*, 360.

⁵⁶ Sarmiento: *E-Imigração*, 66.

⁵⁷ *Imigrantes franceses*, i. m.

de Janeiróba, hogy átvegye a parancsnokságot a Dél-Atlanti Flotta felett. Megérkezése után nem sokkal tiszteletváltást és udvariassági látogatást tett a Guanabara-öbölben lévő parancsnokoknál, köztük Mello ellentengernagynál is. Stanton lépése ártalmatlannak bizonyult, ám a Peixoto-kormány mély felháborodását váltotta ki, amiből a brazil kabinet diplomáciai úton igyekezett hasznot húzni. Az ügyet arra használta fel, hogy érdekeit érvényesítse az amerikai kormánynál. Diplomáciai fórumot hívtak össze az esetet követően, ahol Peixoto megvádolta az amerikai parancsnokot, hogy rokonszenvez a felkelőkkel, és szándékosan összejátszik velük. Az amerikai haditengerészet végül visszarendelte Stanton-t. Az amerikai újságok úgy értékelték az esetet, hogy a Cleveland-kormány nem pártatlan, és eleget kíván tenni a Peixoto-kabinet akaratának.⁵⁸

A brazil kormánynak ugyanis szüksége volt egy új hadiflottára, amivel szembeállhat a felkelőkkel. A külügy utasította a diplomatákat, hogy vásároljanak hadihajókat és fegyvereket az Egyesült Államoktól és európai országoktól. A kormány a befolyásos Salvador de Mendoça washingtoni brazil követet bízta meg ezzel a feladattal. Ő a *Flint & Company*-val egyezett meg, hogy szerezze be az új hadijárműveket, fegyvereket, illetve toborozzon a hadászati eszközök kezeléséhez értő tengerészeket.⁵⁹ Mendoça ugyanis jó kapcsolatot ápolt Charles R. Flint üzletemberrel, fegyverkereskedővel, aki nemcsak az amerikai–brazil kapcsolatokban volt jártas, de tapasztalata volt a hajók és fegyverek kereskedelmében is. Az apja és a nagybátyja a két legnagyobb hajóépítő vállalkozó volt Maine-ben, szerződötetett teherhajókkal rendelkezett a *Grace Line* hajózási vállalatnál, és az Egyesült Államok és Brazília Posta Gőzhajózási Vállalat (*U.S. and Brazil Mail Steamship Company*) fontos részvényese volt. Flint nem először használt fel egy háborús helyzetet arra, hogy a fegyvergyártó cégeknek módot adjon új technológiák harc közbeni teszteléséhez – 1869-ben hadihajókat és szállítóhajókat szerzett Perunak, később torpedókat is a Chile elleni háborúhoz (1879–1883). A brazil polgárháborúban például kísérleti fázisban lévő ágyúkat szereltek fel a *Nichteroy*-ra keresztelt hadihajóra.⁶⁰

A hadieszközök forgalmazásához az amerikai kormány jóváhagyására is szükség volt. A Cleveland-kabinet engedélyezte a brazil kormánynak, hogy szerződjenek Flinttel. Az USA haditengerészeti minisztere, Hilary A. Herbert még abba is belement, hogy Brazília megvásárolja a *Destroyer* hadihajót, ami már a végső tesztfázisában volt, mielőtt integrálták volna az amerikai hadiflottába. Az USA ennél is tovább ment, hiszen engedte, hogy Flint tengerészeket toborozzon New Yorkban a készülő flottájába – több mint ezer jelentkező közül mintegy négyszázat választottak ki.⁶¹

Az amerikai jelentések azt a látszatot keltették, hogy a brazil kormány új flottája kiváló minőségű és a legmodernebb fegyverekkel lesz felszerelve. Eközben az USA-ban közzétett hírek igyekeztek a kormányt jobb színben feltüntetni, érdemeiket felnagyítva közvetíteni az amerikai társadalom felé.⁶² A híresztelések azonban gyakran messze álltak a valóságtól, mert Flint flottája felfegyverzett kereskedőhajókból és kísérleti fázisban lévő hadieszközökből állt. A Peixoto-kormány európai ügynökei eredményesebbek voltak: felvásároltak egy torpedóvetőt az angliai Armstrongtól, valamint öt kisebb hajót a németországi Schichautól.⁶³

⁵⁸ Smith: *Limits of Diplomatic Influence*, 489.

⁵⁹ Scheina: *Latin America's Wars*, 410.

⁶⁰ Topik: *Trade and Gunboats*, 156–164.

⁶¹ Topik: *Trade and Gunboats*, 163.

⁶² Scheina: *Latin America's Wars*, 409.

⁶³ Costa: *A diplomacia do Marechal*, 435.

1893 novemberére a lázadók hajói amortizálódtak. Rendszeressé váltak az ellátási és élelmezési gondok, illetve a fizikai, mentális problémák is megmutatkoztak a tengerészeknél.⁶⁴ Sőt, a brazíliai nyár elérkezével tombolt a sárgaláz és a beriberi vírus, amik ellen a kormány óvintézkedései hatástalannak bizonyultak. Novemberben többször megismételték a támadásokat, a hadműveletek intenzívvé váltak, nőtt az áldozatok száma, illetve egyre több államból érkeztek külföldi hadihajók, mozgásuk intenzívebbé vált. 1893. november 2-án a Guanabara-öbölbe érkezett az amerikai *Detroit* cirkáló. Öt nappal később, november 7-én megérkezett a holland *De Ruyter* gőzkorvet; egy héttel utána, november 14-én az osztrák–magyar *Zrínyi* gőzkorvet. November 16-án további olasz hadihajók érkeztek: az *Andrea Provana* és a *Sebastiano Veniaro* ágyúnaszadók. A hónap vége felé Franciaország leváltotta az *Aréthuse* gőzkorvetet egy modernebb hadihajóra, a *Magon* cirkálóra. November 30-án Portugália szintén növelte jelenlétét azzal, hogy a *Mindello* gőzkorvet mellé még oda küldte az *Afonso de Albuquerque* gőzkorvetet is. Martins szerint a Guanabara-öbölben ezzel tizenötre nőtt a külföldi hadihajók száma, amelyek a világ hét különböző országából érkeztek.⁶⁵

Mello ekkor úgy döntött, hogy a kezén lévő haditengerészeti erőket megosztja. Az egyik élén ő maga állt, s a déli tagállamok harcaihoz csatlakozott, hogy a Rio Grande do Sul-i forradalmárokkal való együttműködést elősegítse. A másik hajóraj segítségével a Rio de Janeiroban zajló küzdelmeket akarta fenntartani. 1893. december 1-jén az admirális az *Aquidabá* zászlóshajó fedélzetén, illetve az *Esperança* segédcirkáló kíséretében kitört a Guanabara-öböl kijáratát védő erődök tűzgyűrűjéből, és az ország déli része felé hajózott. Mello távozása spekulációt indított el a fővárosban arról, hogy Luís Filipe de Saldanha da Gama admirális csatlakozott a lázadókhoz.⁶⁶

A haditengerészeti lázadás második szakasza (1893. december 7. – 1894. március 13.)

1893 decemberéig Gama semleges maradt a felkeléssel kapcsolatban, végül úgy döntött, hogy nyíltan csatlakozik a lázadáshoz, s ezzel a konfliktus újabb szakaszát nyitotta meg; bekapcsolódása stratégiai fontosságúnak tűnt.⁶⁷

A felkelők új parancsnokának presztízse, újító energiája, valamint azok a területek, fegyverek és harcosok, akik felett rendelkezett, fontos utánpótlást jelentettek a kimerülőben lévő haditengerészeknek, mitöb, az admirális erőinek és az általa uralt erődöknek köszönhetően a tüzérségi egységek hatósugara közelebb került a kormány ellenőrzése alatt álló városközpontokhoz, vámközpontokhoz és a tengerészeti hadiarzenál épületeihez.⁶⁸ Gama csatlakozása tehermentesítette Mello admirálist, aki ezáltal délre hajózhatott, hogy a Paraná, Santa Catarina és Rio Grande do Sul tagállamok felett addigra már hatalmat gyakorló föderalista forradalmárok csapatait segíthesse. Ezzel egyszerre két fronton is nyomás alatt tudták tartani a kormányzatot.⁶⁹

⁶⁴ Xavier: *A Revolta da Armada*, 182.

⁶⁵ Balogh: *Az Osztrák–Magyar Monarchia*, 92.; Martins: *A Revolta da Armada*, 229.

⁶⁶ Bello: *A history of Modern Brazil*, 128.; Martins: *A Revolta da Armada*, 255.; Scheina: *Latin America's Wars*, 409.; Freire: *Augusto Castilho*, 29.

⁶⁷ Bello: *A history of Modern Brazil*, 127.; Xavier: *A Revolta da Armada*, 182.

⁶⁸ Martins: *A Revolta da Armada*, 256.

⁶⁹ Santos Jr.: *“O mais esquisito dos espetáculos”*, 216.

Gama csatlakozása azonban új politikai támadási felület is volt a felkelőkkel szemben, ugyanis köztudomásúak voltak az admirális konzervatív, monarchia-szimpatizáns érzelmei és nézetei. Azt sugallták, hogy a lázadók vissza akarják állítani a monarchiát. Ez több szempontból hátrányt jelentett a felkelőknek. Egyfelől a híresztelések kiéleztek a monarchista-republikánus ellentétet az országban és a felkelők táborában; másfelől az admirális által kiadott kiáltvány félreértelmezhető részeket is tartalmazott (például azt írta, hogy a brazil nemzetnek „ünnepélyesen kell kiválasztania a kormányzati formáját”). Mindkét oldal jelentésbeli eltérésekkel tette közzé az admirális megnyilatkozását. A Pixoto-kormány hangsúlyozta: a manifesztum bizonyíték arra, hogy Gama vissza akarja állítani a monarchiát. A felkelők csupán azzal tudtak érvelni, hogy az admirális kiáltványában előnyben részesítette a saját nézőpontját, de nem a mozgalom egészének nevében tett nyilatkozatot. Gama kiáltványa tehát zavart keltett, és ami a felkelők szempontjából nagyobb gond volt, nem szerezte meg a monarchia párti körök támogatását sem. Ezután számos, Gamának tulajdonított, hamis manifesztum látott napvilágot, ráadásul a sajtó is felkapta a hírt, szenzációként kezelve a monarchia visszaállításának – állítólagos – lehetőségét.⁷⁰

Még aznap, amikor Gama admirális nyíltan csatlakozott a felkelők mozgalmához, hivatalosan is tájékoztatták a külföldi haditengerészeti hatóságokat, hogy a forradalmi csapatok parancsnokságát ettől a naptól fogva ő gyakorolja a Guanabara-öböl területén. Gama több mint egy tucat hajó és két erőd felett parancsnokolt Rio de Janeiróban; az irányítás átvételével 1893. december 10-én átszervezték a lázadó hadiflotta erőit is.⁷¹ December 23-án Gama arról értesítette a külföldi haderők tisztjeit – akik az október 5-én kötött megállapodást felügylették –, hogy az Bom Jesus-szigeten és a Castello-dombon elhelyezett fegyverekkel a kormány megszegte a megállapodást. Nyilvánvaló volt, hogy Peixoto fegyverekkel és ágyúkkal erősíti meg a Guanabara-öbölben lévő állásait, s folyamatosan ezt tette a megelőző hónapokban is. A Peixoto-kormány lassan tűzgyűrűbe fogta a lázadókat. 1894 januárjára jelentős változás következett be a külföldi parancsnokok erőviszonyában és hozzáállásában. Andrew E. K. Benham amerikai admirális elődeinél határozottabban lépett fel Gama admirálissal és a Peixoto-kormányral szemben is. Míg a többi nemzet csökkentette hajóinak számát a Guanabara-öbölben, addig az USA már három cirkálóval (*Charleston*, *Newark* és *Detroit*), illetve két páncélos cirkálóval (*San Francisco* és *New York*) volt jelen a helyszínen.⁷² Ilyen túlerő mellett természetesen a többi országnak nem sok beleszólása lehetett az események alakulásába.⁷³

A nemzetközi haderőben tehát az amerikai flotta hadereje immár meghatározó súllyal rendelkezett a brazil fővárosnál. 1894. január 1-jén a külföldi tengerésztisztek ülést tartottak az észak-amerikai *Charleston* cirkáló fedélzetén, mivel a megelőző napok jelentései szerint Gama admirális állítása igaznak bizonyult. A külföldi parancsnokok a találkozáson úgy határoztak, hogy mivel Peixoto kabinetje megszegte az 1893. október 5-én megkötött megállapodást, ezért 1894. január 5-től a diplomáciai testülettel egyetértésben érvénytelennek tekintik. Így, ha a felkelők lőni kezdenék a fővárost, a külföldi erők nem avatkoznak közbe.⁷⁴

1894 elejére az erőviszonyok kezdtek megváltozni annak köszönhetően, hogy a brazil kormány megrendelt észak-amerikai hajói, az Európából beszerzett torpedónaszádok, va-

⁷⁰ Scheina: *Latin America's Wars*, 409–410.

⁷¹ Xavier: *A Revolta da Armada*, 182.

⁷² Tavares: *A oligarquia paulista*, 57–58.; Xavier: *A Revolta da Armada*, 183.

⁷³ Esposito: *Naval Diplomacy*, 84.

⁷⁴ Tavares: *A oligarquia paulista*, 57–58.; Costa: *A diplomacia do Marechal*, 116–117.

lamint a szétszórta, kormánykézben lévő hadihajók lassacskán gyülekezni kezdtek Brazília partjainál. Január 19-én Jerônimo Gonçalves lett a kormány új tengeri erőinek parancsnoka, aki Montevidéoból a brazil Bahia tagállam székhelyéhez, Salvador partjaihoz hajózott – ahol a hadihajók a január végi napokban egyesültek. A kormány tengeri erejének összegyűjtése előtti napokban még úgy tűnt, hogy a Rio de Janeiro-i felkelők új lendületet kaptak, mivel január 16-án az *Aquidabã* csatahajó visszaérkezett a fővároshoz. A zászlóshajót a kormánycsapatok az erődökből leadott tüzérségi lövésekkel fogadták. Hamar kiderült, hogy a lázadók tartalékai kimerüléskor vannak, hiszen az *Aquidabã* nem hozott magával jelentősebb mennyiségű muníciót, ráadásul a *República* cirkáló Mello admirálissal együtt délen maradt.⁷⁵

Mivel Gama januárra már komoly utánpótlási nehézségekkel küzdött, s a kormánycsapatok sem tartották magukat a korábbi megállapodáshoz, blokád alá vonta a riói kikötőket. Annak érdekében, hogy ellensúlyozzák Gama fenyegetését az áruforgalomra nézve, 1894. január 26-án az USA zászlóshajóján (a *San Francisco*-n) megtartották a külföldi hatalmak újabb tanácskozását. A haditengerészeti parancsnokok arra a megállapításra jutottak, hogy Gama admirálisnak nem volt joga meggátolni a szén és egyéb áruk kirakodását; így abban egyeztek meg, hogy felhatalmazást kérnek kormányaiktól arra, hogy ha szükséges, akár erővel is felléphessenek a felkelők ellen.⁷⁶

A külföldi államok és a lázadók közti összecsapást egészen január 29-ig sikerült elkerülni, akkor azonban Andrew Benham amerikai admirális parancsára lövésváltásra került sor a *Detroit* cirkáló és egy lázadó hajó között. Egy amerikai kereskedelmi hajó ugyanis a tűzvonalba ért, ezért az egyik felkelő hajóról figyelmeztető lövést adtak le rá, erre reagálva a *Detroit* cirkáló egy éles torpedóval kilőtte a brazil hajót. A kereskedelmi hajó biztonságban elért a dokkokhoz, s tetteivel Benham ellenszegült a kereskedelmi hajók mozgáskorlátozásának az öbölben, és megakadályozta, hogy a lázadók továbbra is blokád alatt tartsák a kikötőket.⁷⁷

Az amerikai beavatkozás az ország belügyébe ugyan kellemetlen volt a brazilok számára, de a kormánynak kapóra jött az eset. Számos történész egyetért abban, hogy az amerikai parancsnok önhatalmú megnyilvánulása előre jelezte a felkelés végét. Joseph Smith úgy véli, bár az amerikai flotta tettei valóban befolyásolták az eseményeket, mégsem közvetlenül ez döntötte el a polgárháború kimenetelét. Szerinte a Peixoto által mutatott szilárdságnak és az ügyes politikai-diplomáciai manőverezéseknek jelentősebb szerepük volt. A nemzetközi hatalmak üdvözölték Benham fellépését, mivel úgy vélték, hozzájárult ahhoz, hogy a kereskedelmi forgalom végre helyreálljon a kikötőben.⁷⁸ Habár a januári és februári hónapokra a fővárosban küzdő felkelőkön egyre inkább mutatkoztak a kimerültség jelei, úgy tűnt, az ország déli részén kedvezőbb alakult helyzetük. Santa Catarina tagállam már 1893. november 25-e óta a föderalista forradalmárok uralma alatt állt, majd 1894 elejére meghódították Paraná tagállamot is. Mello igyekezett a tengeren támogatást nyújtani a forradalmároknak, akik 1894. január 20-án elfoglalták Paraná fővárosát is. Február 1-jén a brit *Sirius* hadihajó azzal a hírral tért vissza Rio de Janeiroba, hogy a felkelők erős pozíciókat birtokolnak Brazília déli részén. A konfliktusra vonatkozó külföldi álláspont azonban továbbra is ugyanaz maradt: hivatalosan nem ismerték el a felkelőket harcoló félként.⁷⁹

⁷⁵ Scheina: *Latin America's Wars*, 410.

⁷⁶ Smith: *Britain and the Brazilian Naval Revolt*, 190–191.

⁷⁷ Smith: *Brazilian Diplomacy*, 120.

⁷⁸ Smith: *Limits of Diplomatic Influence*, 494.; Smith: *Britain and the Brazilian Naval Revolt*, 190.

⁷⁹ Xavier: *A Revolta da Armada*, 183.; Esposito: *Naval Diplomacy*, 93.

Február 9-én Ponta da Armaçãonál a lázadás egyik legvéresebb és legvitatottabb összecsapása történt.⁸⁰ Gama admirális a hajóinak tüzérségi támogatása mellett kísérletet tett arra, hogy partra szálljon, és közel ötszáz emberével elfoglalja Rio de Janeiro központját. A kezdeti összecsapások sikereket hoztak, majd a városközpont felé menetelve szembetaláltak magukat a kormány csapataival, akik visszaszorították őket a tengerpartra. A felek véres összecsapásban ütköztek meg egymással, végül a kormánypárti erők túlereje – mintegy 3000 ember⁸¹ – kerekedett felül. A felkelők végül visszavonultak, mert jelentős veszteségeket szenvedtek el – a harc közben Gama admirális is megsebesült.⁸² 1894. március elejére helyzetük egyre reménytelenebbé vált Rio de Janeiróban.⁸³

Március 1-jén megtartották a választásokat Braziliában, amit a Paulista Republikánus Párt (*Partido Republicano Paulista*) jelöltje, Prudente de Moraes nyert meg – ezzel a felkelés egyik fő indokát sikerült megszüntetni. Ezekben a napokban a kormány hangsúlyozta, hogy az utolsó csapásra készül a felkelőkkel szemben. Jerônimo Gonçalves admirális hadihajói elhagyták Salvadort, és Rio de Janeiro felé tartottak.⁸⁴ A kormány hadihajóiról kiderült, hogy a vártnál rosszabb állapotúak: a berendezések nem működtek megfelelően, gond akadt a legénységgel, hiány volt municióból és kézi lőfegyverekből is. A flotta megbízható elemeit az európai építésű torpedónaszádok jelentették volna, de az ezekhez rendelt torpedók nem érkeztek meg időben, vagy használhatatlanok voltak. Martins szerint a kormány flottája gyenge volt és joggal kapta a „papírfloata” (*„frota de papel”*) gúnynevet.⁸⁵

1894. március 10-én a kormány hadihajói a Guanabara-öböl kijáratánál vártak a támadásra. 1894. március 11-én a brazil kabinet a diplomáciai testületén keresztül bejelentette a külföldi államok képviselőinek, hogy negyvennyolc óra múlva elindítják azt. A támadásra azonban végül nem került sor.⁸⁶ A tervezett csapás napján, délután 15 órakor a szövetségi kormány egy órára tüzet nyitott Villegaignonra és más felkelők által birtokolt állásokra, de a lövésekre semmilyen válasz nem érkezett. A lázadók állásai üresek voltak.⁸⁷ 16 órakor José Carlos de Carvalho hadnagy hírt vitt Peixotónak arról, hogy a lázadók elhagyták hadihajóikat, az erődöket, és a portugáloktól kértek menedéket. Még 1894. március 11-én, amikor a diplomáciai testület figyelmeztetést adott ki a negyvennyolc óra múlva kezdődő támadásra, és Gonçalves admirális hajói lehorgonyoztak az öböl kijáratánál, Gama összehívta a tisztjeit egy tanácskozára.

Gama tisztjei készen álltak arra, hogy a végsőig kövessék őt, de egyetértettek abban, hogy tehetetlenek az ellenséggel szemben, ezért a menedékkérés mellett kell dönteniük. Problémát jelentett, hogy kihez forduljanak. Az amerikaiakhoz nem fordulhattak, mert félve a beriberitől és a sárgaláztól, elzárkóztak a külvilágtól, másfelől az USA addig is a Peixoto-kormánynak kedvező politikát folytatott. A német *Marie* cirkáló és a francia *Magon* cirkáló járt ugyan az öbölben az előző napokban, de rövid idő elteltével el is mentek. Az angolok minden esetben a semlegességre törekedtek, így maradtak a portugál hadihajók,

⁸⁰ Donato: *Dicionário das Batalhas*, 193–194.

⁸¹ Martins: *A Revolta da Armada*, 301.

⁸² Bello: *A history of Modern Brazil*, 129.; Donato: *Dicionário das Batalhas*, 193–194.; Scheina: *Latin America's Wars*, 410.

⁸³ Scheina: *Latin America's Wars*, 411.

⁸⁴ Fausto: *Brazília rövid története*, 155.; Freire: *Augusto Castilho*, 30.; Martins: *A Revolta da Armada*, 317.

⁸⁵ Scheina: *Latin America's Wars*, 411.; Martins: *A Revolta da Armada*, 319–320.

⁸⁶ Martins: *A Revolta da Armada*, 320–321.

⁸⁷ Xavier: *A Revolta da Armada*, 184.

amelyek tisztjeivel márcsak a közös nyelvből adódóan is könnyebb volt a kommunikáció. 1894. március 11-én João da Silva Retumba első hadnagyot küldték a portugál hajóparancsnokhoz, Augusto de Castilhóhoz, hogy menedékjogi kérelmet nyújtson be mintegy nyolcvan felkelő tengerésztiszt nevében. A portugál parancsnok, tekintettel a kialakult vészhelyzetre, gyorsan döntött, és a diplomáciai képvisellel való konzultáció nélkül teljesítette a kérést. 1894. március 13-án a portugál gőzkorvetteknél valóságos invázió kezdődött, férfiak érkeztek mindenfelől hajókkal, csónakokkal, létrákkal, és egymást lökdösve igyekeztek feljutni a fedélzetre. A menekülteket a portugál tisztek nem tudták beazonosítani ruházatuk alapján, így lehetett köztük bárki: tiszt, altiszt, legénységi állományú, de akár civil is. Az üldözöttek a vártnál jóval többen érkeztek, a portugálok mégsem tagadták meg az embertömegnek a fedélzetre lépését. A *Mindelo* megtelt, s a fedélzetén mintegy 276 fő zsúfolódt össze; az *Afonso de Albuquerque* hajón pedig 251 fő. Az előbbi hajó állapota tragikus volt, az utóbbié valamivel jobb, de messze nem kielégítő egy menekülttömeg számára.⁸⁸

A lázadás záró szakasza (1894. március 13. – 1895. június 24.)

1894. március 14-én Coelho Neto haditengerészeti miniszter közleményt adott ki arról, hogy a lázadást leverték. A portugál kormány közben hivatalosan is bejelentette a menedékjogi kérelmek elfogadását. Cassiano do Nascimento külügyminiszter szerint a lisszaboni kabinet nem adhatott volna menedéjogot a rebelleseknek, mivel azokat egyetlen ország sem ismerte el hadviselő félnek. A portugál követség ügyvivője, Miguel Aleixo António do Carmo de Noronha gróf azonban azt nyilatkozta, hogy a menedéjogot a civilizált nemzetek általánosan elismert humanitárius elvei alapján és a nemzetközi jogoknak megfelelően adták meg. A brazil kormány bírálta Portugália álláspontját, és felszólította, hogy adja át a felkelőket Brazíliának, mert azokat a brazil törvények szerint kell megbüntetni – ami a katonákra nézve a börtönbüntetéstől a kínzáson át a kivégzésig terjedhetett volna.⁸⁹

Önmagában a menedékjogi ügy is diplomáciai konfliktust eredményezett Brazília és Portugália közt, de problémák adódtak a két szomszédos állammal, Argentínával és Uruguayjal is. Santos Júnior brazil történész szerint a diplomáciai válság alatt több mint 130 táviratváltás történt Lisszabon, Rio de Janeiro, Buenos Aires és Montevideo képviselői között.⁹⁰ Az eredeti tervek szerint Castilho admirális a menekülteket közvetlenül Portugáliába szállította volna, de döntését megváltoztatva, Buenos Aires felé vette az irányt.⁹¹ Santos Jr. rámutat arra, hogy miközben Brazília és Portugália diplomáciai vitákat folytattak, az általános helyzet a két portugál hadihajó fedélzetén napról napra romlott. Az élettér és a megfelelő higiénia hiánya, illetve a két hajó gyenge fizikai állapota egy transzatlanti utazást nem tettek lehetővé. A menedéjog megadása után Augusto de Castilho ezért döntött úgy, hogy Buenos Airesbe hajózik a felkelőkkel.⁹²

A két portugál hadihajó közül az *Afonso de Albuquerque* érkezett meg elsőként az argentin fővárosba 1894. március 25-én, majd március 26-án befutott a *Mindello* is. Az argentin hatóságok a két korvett parancsnokát arra utasították, hogy semmiképp se kössenek ki a hajókon lehetséges járványveszély miatt; ehelyett választhattak, hogy vagy Martín Gar-

⁸⁸ Martins: *A Revolta da Armada*, 321–324.

⁸⁹ Tavares: *A oligarquia paulista*, 64–65.

⁹⁰ Santos Jr.: *“O mais esquisito dos espetáculos”*, 17.

⁹¹ Martins: *A Revolta da Armada*, 333.

⁹² Santos Jr.: *Entre barcos, telegramas*, 140.

cía (sziget) lazarettjába⁹³ mennek, vagy azonnal elhagyják az argentin vizeket. A transzatlanti átkelés lehetetlen volt, ezért Augusto de Castilho kérte a portugál kormányt, hogy küldjön az út biztonságos megtételére alkalmas hajót. Erre a portugál kormány a *Pedro III* nevű gőzhajót bérelte ki. Ahhoz azonban, hogy a két hadihajó eltávolodjon az argentin partokól, szükség volt élelmiszerre az embereknek és faszénre a kazánoknak. Az árubeszerzés során azonban a felkelők közül mintegy 110 fő megszökött. Ez tovább eszkalálta a portugál kormány amúgy is nehéz diplomáciai helyzetét. A felkelőket ezután Uruguayba szállították. Az út során azonban bekövetkezett, amitől a brazil kormány a leginkább tartott: Gama és a szökött felkelők egy csapata csatlakozott a föderalistákhoz Rio Grande do Sul-ban.⁹⁴

A Peixoto-kormány nem értett egyet a menedékjog megadását indokló érvekkel, ezért fokozatosan szankciókat vezetett be a két ország diplomáciai kapcsolataiban. Először megtiltotta portugál hajók Braziliában való kikötését azzal az indokkal, hogy a lisszaboni kikötő fertőzött, majd megtiltotta, hogy Portugáliából származó bevándorlók beléphessenek az ország területére, és felfüggesztette a portugál termékek behozatalát – a borok kivételével.⁹⁵ A brazil–portugál viszony májusra érkezett a mélypontjára. Peixoto kormánya 1894. május 13-án a diplomáciai kapcsolatok megszakítása mellett döntött. A két ország közti kapcsolatok 1895-ben álltak helyre.⁹⁶

Valójában 1894. március 13. után a haditengerészeti lázadás még nem ért teljesen véget, mivel Mello admirális igyekezett kezében tartani a lázadó erőket Paraná tagállam fővárosában, Curitibban, illetve az *Aquidab*, a *República*, az *Iris*, a *Meteoro Esperana*, két torpednaszd és néhány kereskedőhajó mg a birtokában volt.⁹⁷ A fellázadt haditengerészek lpsei ekkor azonban már nem voltak elegendőek ahhoz, hogy jelentősebb eredményeket érjenek el. Mello megostromolta az uruguayi határ közelében fekvő Rio Grande vrost, de tíz napos küzdelem után kénytelen volt feladni a harcot a kormányerők folyamatos utánpótlása következtében. A nehéz körülményekre való tekintettel az admirális Buenos Airesbe utazott, és 1894. prilis 16-n átadta a *Republica* cirkálót és a többi hadihajót az argentin hatóságoknak. Az *Aquidab* zászlóshajó aznap mg harcot vívott Desterro partjainál Alexandrino de Alencar parancsnoksága alatt, aki ezzel feltartóztatta a kormány „papír flottáját”. Az *Aquidab* hadihajót azonban torpedtllat érte. Alencar a szárazföldre menekült, és csatlakozott a visszavonuló Gumerindo Saraiva vezette föderalista szárazföldi erőkhöz. Peixoto alelnök csapatai nagy erőkkel vonultak dltre, majd 1894. prilis 17-re sikerült elfoglalniuk az ellenkormány székhelyét. Santa Catarina felszabadítása után Moreira Csart neveztk ki a tagállam új elnökének. Peixotót a hívei a harcok lezárása után a „Vasmarsall” (*Marechal de Ferro*) s „köztársaság konszolidlja” (*consolidador da repblica*) címekkel illettk. Mindezek után Gama admirális és tengerészei csatlakoztak a föderalista csapatokhoz, és a szárazföldön folytatták a küzdelmet. 1894. májusában elismertk Gamt a föderalista forradalom fparancsnoknak. Egszen 1895. jnius 24-ig megrizte pozcijt, mgnem a vres Campo Osório-i csatban lett veszttete. A fderalistk veresge utn 1895. jlius 9-n a megmaradt forradalmr-vezetk s a kormány kpviselei bke-

⁹³ Vesztegzr, jrvnykrhz. Gyakran hajkat alkalmaztak karantn- vagy krhzhajknt a jrvnyok idején.

⁹⁴ Santos, Jr.: *Entre barcos, telegramas*, 145.; Xavier: *A Revolta da Armada*, 184.

⁹⁵ Tavares: *A oligarquia paulista*, 65–66.

⁹⁶ Santos Jr.: *“O mais esquisito dos espetáculos”*, 17.

⁹⁷ Scheina: *Latin America’s Wars*, 411.

tárgyalásokat kezdtek Pelotasban. 1895. augusztus 23-án a helyi pártok közt egyeztetések történtek, végül Rio Grande do Sul tagállamban hivatalosan is helyreállt a béke.⁹⁸

Peixoto elnöksége végén egyre kevésbé élvezte a politikai elit támogatását, így nem volt lehetősége arra, hogy saját utódot nevezzen ki. A választásokat a São Páulo tagállam politikai vezetőinek támogattotta, Prudente de Morais nyerte meg, akit 1894. november 15-én iktattak be. Peixoto tábornok távolmaradása az ünnepségtől egyértelmű üzenet volt az új elnök számára.⁹⁹ Morais elnök (1894–1898) 1895-re lezárta a polgárháborús viszonyokat, és megkezdte az újjáépítési munkálatokat az országban.¹⁰⁰ 1895. október 21-én a Nemzeti Kongresszus jóváhagyta azt a törvényt, ami amnesztiát adott a föderalista forradalom és a haditengerészeti felkelés résztvevőinek.¹⁰¹ Az elnök békéltető politikájának köszönhetően az argentinai száműzetésben élő Mello is visszatérhetett a hazájába. A haditengerészeti lázadás zavaros időszakát követően a brazil hadiflotta anyagi és presztízvesztéseket szenvedett, nehéz helyzetbe került. A haditengerésztiszteknek többé nem sikerült visszazerezniük azt az előkelő helyet, amit a Brazil Császárság időszakában kivívtak maguknak.¹⁰² Miután a föderalista forradalom is lecsendesedett, a kabinet demilitarizációs intézkedéseket hajtott végre – több zászlóaljat feloszlátott, a fegyvereket kivonták a forgalomból, hogy az előírások szerint a hadiarzenálba szállítsák és elraktározzák őket.¹⁰³

Összegzés

A francia forradalom óta kibontakozó jelenség az, hogy az egyes államok belpolitikai ügyei-be külső hatalmak politikai, gazdasági okok miatt beavatkoznak. A nemzetközi problémák a 19. század végére több alkalommal is lokális konfliktusokból indultak ki. A belviszályok nemzetközi körülményei folytán az idegen országok hatást gyakoroltak a nemzeti ügyekre azért, hogy az eseményeket az érdekeik szerint befolyásolják. A haditengerészet lázadása is beilleszthető ebbe a folyamatba, ami a 20. század első felére felerősödött, mivel az 1900 és 1950 között lezajlott valamely kétszáz felkelés és forradalom közül majd minden második alkalommal sor került valamely külföldi állam közbelépésére.¹⁰⁴

Mint láthattuk, Rio de Janeiro a 19. században a világ egyik legforgalmasabb kereskedelmi kikötője és egyik legnagyobb országának a fővárosa volt. A kikötővárosban bontakozott ki 1893. szeptember 6-án a haditengerészeti felkelés – ami összefonódott az ország déli részében dúló forradalmi harcokkal is. Ez a lázadás Floriano Peixoto hatalmának megdöntésére és új választások kiírására irányult. Kezdetben Custódio José de Mello admirális fenyegetéséből indult ki, végül Rio de Janeiro ágyukkal történő lövetését, a Guanabara-öbölben található erődök és a brazil hadihajók egymással vívott párharcait váltották ki. Az épített örökség, a gazdasági károk, és a harcoló katonák mellett civil áldozatai is voltak a küzdelmeknek. A polgárháború hónapokig elhúzódott. Az ellenfelek – a kormány és a haditengerészet – eltérő fegyvernemekkel rendelkeztek, ezért nem tudtak döntő áttörést elérni a konfliktusban. Ez az állapot 1894. március 13-ig tartott, amikor a felkelők feladták a fővárost, ezzel a belviszály a déli régióba összpontosult.

⁹⁸ Xavier: *A Revolta da Armada*, 185.; Costa: *A diplomacia do Marechal*, 25.; Freire: *Augusto Castilho*, 31.

⁹⁹ Fausto: *Brazília rövid története*, 155.

¹⁰⁰ Oakenfull: *Brazil*, 129.

¹⁰¹ Xavier: *A Revolta da Armada*, 185.

¹⁰² Freire: *Augusto Castilho*, 31.

¹⁰³ Muzzi: *Os jacobinos*, 78.

¹⁰⁴ Egedy: *Bevezetés*, i. m.; Balogh: *Az Osztrák–Magyar Monarchia*, 81.

Az írás rámutatott arra, hogy a történelmi vizsgálatoknál érdemes figyelmet szentelni a polgárháborús események során mozgásba lendülő elemekre, mert a globalizáció miatt a külső reakciókból pillanatnyi láttelepet kaphatunk egy ország és/vagy régió érdekköréről, kapcsolatainak hálózatáról. A Rio de Janeiro-i események nyomán számos ország, köztük az USA, Nagy-Britannia, Olaszország, Franciaország, Németország, Portugália, sőt az Osztrák–Magyar Monarchia Brazíliához fűződő kapcsolatai is felszínre kerültek. Mint láthattuk, a nagyhatalmak többsége semleges álláspontra helyezkedett, mégis amikor az USA határozott lépést tett, nem konfrontálódtak vele, sőt üdvözölték Benham admirális katonai lépését, mivel remélték, hogy a konfliktus hamarabb véget érhet, és folytatódhat az üzleti élet a városban. A brazil kormány ezen túl az USA-tól és az európai országoktól is hadianyaghoz jutott.

A tanulmány kísérletet tett arra is, hogy rávilágítson az esemény néhány nemzetközi és globalizációs jelenségére is. Olyan kérdésekre keresett válaszokat, hogy milyen részletekben tapinthatók ki a nemzetközi gazdasági-társadalmi tényezők, s milyen hatással volt a felkelés eseményeire Rio de Janeiro világkereskedelmi szerepe – világvárosként becsatlakozott a globális kereskedelembe, illetve gazdasági, politikai központ volt (többek között nemzetközi bankok működtek ott). Láthattuk, Brazília partjainál már az események kirobbanásakor is tartózkodtak idegen kereskedelmi és hadihajók. Az utóbbiak ún. lobogómutatás vagy cirkálás céljából járták az atlanti vizeket, ahol államaik érdekeit képviselték; másfelől kiköthettek ellátmányért (élelmiszer, szén), esetleg kiképzési, tudományos vagy diplomáciai ügyekben járhattak el. A felkelés ténye azonban új helyzetet teremtett, ténylegesen is fegyveres jelenlétre volt szükség az áru-, posta- és utasszállító hajók védelme, a gazdasági érdekek megóvása és a Brazíliában élő nagyszámú bevándorolt külföldi polgár életének védelme érdekében. A külföldi befektetők és az országgal üzleti, diplomáciai kapcsolatban álló államok így érintetteké váltak, igyekeztek érdekeik megóvásáért erőfeszítéseket tenni.

A felkelés alatt a globális média szerepe is megfigyelhető. A brazil hírek a fejlődésben lévő posta- és táviróhálózatok, illetve a sajtóügynökségek (például a Reuters) segítségével gyorsan eljutottak a világ különböző pontjaira. A sajtó előszeretettel tudósított a felkelésről az USA-tól Franciaországon át egész az Osztrák–Magyar Monarchiáig. A hírek olykor torzultak, és sajátos értelmezést nyertek az egyes államokban, de nagy mennyiségük és kapcsolódási pontjaik folytán akár külön történelmi vizsgálatot is megérdemelnének.

A tanulmány elején felhívtam a figyelmet a kolonizáció és a bevándorlás jelenségére. A kutatás során azonban ez volt az a pont, aminek bizonyítására a jelenleg rendelkezésemre álló szakirodalomban és forrásokban ezidáig a legkevesebb információra bukkantam. Bizonyos, hogy bevándorlók százezrei éltek ekkor Brazíliában, és a belső kolonizáció is zajlott az ország területein. Az események kapcsán fellelhető volt néhány történet, melyekben francia, olasz, portugál, német és talán osztrák–magyar bevándorlók is érintve voltak. A migráció és kolonizáció krízis alatti jelenségeinek mélyebb feltárásához azonban további kutatásokra van szükség nemzetközi téren is – már csak azért is, mert, mint láttuk, ez a külföldi jelenlét egyik fő motívumaként szerepelt.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (OeStA HHStA) Politisches Archiv (PA) XXXVI. 13. Brasilien, Berichte, 1892–1893.

Imigrantes franceses contam a vida no Rio de Janeiro durante a Revolta da Armada. Glórias á coleção. 2018. október 20. <https://glorias.com.br/blogs/colecao-de-sofia/imigrantes-franceses-conta-a-vida-no-rio-de-janeiro-com-a-febre-amarela-e-a-revolta-da-armada> (letöltés: 2023. január 12.)

Nyomtatott források

Budapesti Hírlap, 1893–1894.

Pesti Napló, 1893.

Bonavides, Paulo – Amaral, Roberto: *Textos Políticos da História do Brasil. Vol. III. Primeira República (1889–1930)*. Brasília, 2002.

Nabuco, Joaquim: *Balmaceda. A intervenção estrangeira durante a Revolta de 1893*. [Obras Completas de Joaquim Nabuco (vol. 2)]. São Paulo, 1949.

Szakirodalom

A cs. és kir. hadi tengerészet évi jelentése az 1894-ik évről. Bécs, 1895.

Anderle Ádám: *Nemzet és identitás Latin-Amerikában*. In: Balogh András (szerk.): *A nemzeti kérdés az Európán kívüli világban*. Budapest, 2002. 407–543.

Balogh Ádám Tibor: *Az Osztrák–Magyar Monarchia egyik hadihajójának brazíliai kiküldetése – Őfelsége Zrínyi korvetje Rio de Janeiro partjainál 1893–1894-ben*. Acta Musei Militararis in Hungaria. A Hadtörténeti Múzeum értesítője. 17. 79–100.

Bello, José Maria: *A history of Modern Brazil 1889–1964*. California, 1966.

Bresser-Pereira, Luiz Carlos: *The political Construction of Brazil. Society, Economy, and State Since Independence*. Boulder, 2017.

Broadberry, Stephen – O'Rourke, Kevin H.: *The Cambridge Economic History of Modern Europe Volume 2. 1870 to the Present*. New York, 2010.

Calógeras, João Pandiá: *A history of Brazil*. Martin, Percy A. (Transl. and ed.). New York, 1963.

Cameron, Rondo: *A világgazdaság rövid története. A kőkorszaktól napjainkig*. Budapest, 1994.

Costa, Sérgio Corrêa da: *A diplomacia do Marechal: intervenção estrangeira na Revolta da Armada*. Brasília, 2017.

Csaplár-Degovics Krisztián: *„Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink” – Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–1914)*. Budapest, 2022.

Donato, Hernâni: *Dicionário das Batalhas Brasileiras*. São Paulo, 1996.

Egedy Gergely: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest, 2007.

Eposito, Karina Faria Garcia: *Naval Diplomacy and the Making of an Unwritten Alliance: United States–Brazilian Naval Relations, 1893–1930*. (PhD értekezés). Virginia, 2017.

Fausto, Boris: *Brazília rövid története*. Budapest, 2011.

Freire, João: *Augusto Castilho e a revolta da Marinha Brasileira em 1893–94: o conflito entre princípios humanitários, rigor militar, acção política e diplomacia*. Lisboa, 2018.

Hahner, June E.: *Floriano Peixoto, Brazil's "Iron Marshall"*. *A Re-Evaluation*. The Americas, vol. 31. (Jan. 1975) No. 3. 252–271. <https://doi.org/10.2307/979874>

Horvath, Ronald J.: *A definition of colonialism*. *Current Anthropology*, vol. 13. (Feb., 1972) No. 1. 45–57. <https://doi.org/10.1086/201248>

Kaiser Ferenc: *Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének Zrínyi nevet viselő hadihajói*. In: Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *A Zrínyiek és a honvédelem*. Budapest, 2014. 87–122.

- Kittleston, Roger Alan: *The Practice of Politics in Postcolonial Brazil: Porto Alegre, 1845–1895*. Pittsburgh, 2005.
- Malatian, Teresa Maria: *Vitaliano Rotellini e a defesa da imigração italiana no Brasil: O Almanacco do Fanfulla*. Assis, SP, vol. 17. (2021) No. 1. 355–381.
- Marley, David: *Historic Cities of the Americas: An Illustrated Encyclopedia*. 2. Santa Barbara, 2005.
- Martins, Hélio Leôncio: *A Revolta da Armada*. Rio de Janeiro, 1997.
- Mendonça, Salvador de: *Latest Aspects of the Brazilian Rebellion*. The North American Review, vol. 158. (1894) No. 447. 164–174.
- Muzzi, Amanda da Silva: *Os jacobinos e a oposição a Prudente de Moraesna transição entre as presidências militar e civil 1893–1897*. Rio de Janeiro, 2006.
- Nester, William R.: *Globalization: A Short History of the Modern World*. New York, 2010.
- Northrup, Cynthia Clark (ed.): *Encyclopedia of World trade: From Ancient Times to the Present I–IV*. London – New York, 2005.
- Oakenfull, J. C.: *Brazil: a century of independence 1822–1922*. Freiburg, 1922.
- de Paiva Abreu, Marcelo: *Brazil as a Debtor, 1824–1931*. The Economic History Review, vol. 59. (2006) No. 4. 765–787. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2006.00359.x>
- Pereira, Gabriel Terra: *A diplomacia da americanização de Salvador de Mendoça (1889–1898)*. São Paulo, 2009.
- Reichl-Ham, Claudia: „*The Centuries Will Not Obliterate Her Memory*”: *Empress Leopoldine and Her Significance for Brazil*. In: Klaus Eisterer – Günter Bischof (eds.): *Transatlantic relations Austria and Latin America in the 19th and 20th Centuries*. Innsbruck, 2006.
- Rosenn, Keith S.: *Separation of Powers in Brazil*. Duquesne Law Review, vol. 47. (2009) No. 4. 840–870.
- Santos Jr., João Júlio Gomes: *Joaquim Nabuco e Felisbela Freire na polêmica da inter-venção estrangeira na Revolta da Armada*. Anais do XXVI Simpósio Nacional de História – ANPUH. São Paulo, (julho 2011) 1–10.
- Santos Jr., João Júlio Gomes: *Entre barcos, telegramas e doenças: Brasil, Portugal, Argentina e Uruguai na crise do asilo diplomático da Revolta da Armada*. Antíteses, vol. 7. (enero-junio, 2014) Núm. 13. 134–157. <https://doi.org/10.5433/1984-3356.2014v7n13p134>
- Santos Jr., João Júlio Gomes: *“O mais esquisito dos espetáculos”. A crise do asilo diplomático entre Brasil e Portugal em 1894*. (PhD értekezés) Porto Alegre, 2014.
- Sarmiento, Érica: *E-Imigração em debate: novas abordagens na contemporaneidade*. Niterói, 2018.
- Scheina, Robert L.: *Latin America’ Wars Volume I: The Age of the Caudillo, 1791–1899*. Washington D.C., 2003.
- Seyferth, Giralda: *The diverse understandings of foreign migration to the South of Brazil (1818–1950)*. Vibrant: Virtual Brazilian Anthropology, vol. 10. (2013) No. 2. 120–162. <https://doi.org/10.1590/S1809-43412013000200005>
- Seyferth, Giralda: *Socialização e Etnicidade: a questão escolar teuto-brasileira (1850–1937)*. MANA, vol. 23. (2017) No. 3. 579–607. https://doi.org/10.1590/1678-49442017v23n3p607_580-583.
- da Silva, Izabel Pimentel: *Custódio de Melo*. In: Abreu, Alzira Alves de (ed.): *Dicionário histórico-biográfico da Primeira República (1889–1930)*. Rio de Janeiro, 2015. Recurso eletrônico.
- da Silva, Izabel Pimentel: *Wandenkolk, Eduardo*. In: Abreu, Alzira Alves de (ed.): *Dicionário histórico-biográfico da Primeira República (1889–1930)*. Rio de Janeiro, 2015. Recurso eletrônico.
- Simmons, Charles Willis: *Deodoro da Fonseca, fate’s dictator*. Journal of Inter-American Studies, vol. 5. (1963) No. 1. 45–52. <https://doi.org/10.2307/165283>
- Skidmore, Thomas E.: *Brazil. Five Centuries of Change*. New York – Oxford, 1999.
- Smith, Joseph: *Britain and the Brazilian Naval Revolt of 1893–4*. Journal of Latin American Studies. vol. 2 (1970) No. 2. 175–198. <https://doi.org/10.1017/S0022216X00005113>
- Smith, Joseph: *Brazilian Diplomacy and Foreign Intervention in the Brazilian Naval Revolt, 1893–94*. Revista Complutense de Historia de América, vol. 26 (2000) 117–134.
- Smith, Joseph: *A History of Brazil, 1500–2000: politics, economy, society, diplomacy*. London–New York, 2002.

- Smith, Joseph: *Limits of Diplomatic Influence: Brazil versus Britain and the United States, 1886–1894*. History, vol. 92. (2007) No. 4. 472–495. <https://doi.org/10.1111/j.1468-229X.2007.00409.x>
- Szilágyi Ágnes Judit: *Brazília a XIX. század végi magyar újságolvasók szemével*. Sic Itur Ad Astra, 7. évf. (1993) 2–4. sz. 57–66.
- Szilágyi Ágnes Judit: *A brazil egyházpolitikai válság egy korai előjele az 1850-es évekből: Á propos de Carlos Kornis de Totvárád és Oliver Ónody*. In: Bubnó Hedvig et. al (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában: A Boglár Lajos Emlékkonferencia tanulmánykötete*. Budapest, 2016. 207–219.
- Szilágyi Ágnes Judit: *A brazil Régi Köztársaság diplomáciája és a luzo-brazil viszony egyes kérdései*. In: Horváth Emőke – Lehoczki Bernadett (szerk.): *Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok. Amerika a XIX–XX. században*. Budapest, 2019. 114–125.
- Szilágyi Ágnes Judit: *Testvéri közöny és testvéri sóvárgás – a brazil–portugál viszony egyes kérdései az 1890-es évtizedben*. Orpheus Noster, 13. évf. (2021) 1. sz. 33–42.
- Tavares, Fabio Luis: *A oligarquia paulista e sua articulação com o governo de Floriano Peixoto durante a Revolta da Armada (1893–1894)*. Assis, 2013.
- Topik, Steven C.: *Trade and Gunboats: The United States and Brazil in the Age of Empire*. California, 1996.
- Triner, Gail D.: *Banks, Regions, and Nation in Brazil, 1889–1930*. Latin American Perspectives, vol. 26. (1999) No. 1. 129–150.
- Villalba, Epaminondas (Raul Villa-Lobos): *A Revolta da Armada de 6 de setembro de 1893*. (3. ed.) Rio de Janeiro, São Paulo, Recife, 1897.
- Waibel, Leo: *European Colonization in Southern Brazil*. Geographical Review, vol. 40. (1950) No. 4. 529–547. <https://doi.org/10.2307/211101>
- Wittman Tibor: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1978.
- Xavier, Mateus Fernandez: *A Revolta da Armada, a Revolução Federalista e as relações Brasil-Portugal*. Revista de Estudos Internacionais, vol. 8. (2017) Num. 1. 173–200.

ÁDÁM TIBOR BALOGH

The Naval Revolt Through The Lens of Globalization and Colonisation: The Brazilian Naval Revolts (1893–1894)

The study aims to explore the history of the naval revolt that broke out in Rio de Janeiro, the capital of Brazil, in 1893, keeping in mind the aspects of globalization, immigration, and colonization. The six-month-long conflict was of international significance, some of its effects (for example, on world trade) could be felt in other parts of the world. The case was widely covered by the world press: the news reached England, France, Germany, Italy, and the Austro-Hungarian Monarchy, among others. Immigrants were also involved in the civil war, often unwittingly: they were present at the siege of Rio de Janeiro, they were included in military recruitment, and with the rise of Lusophobia, Portuguese immigrants became victims of violent atrocities. The civil war caused many diplomatic problems. The study aims to point out that in historical studies it is worth paying attention to the elements set in motion by the events of a civil war, because due to globalization we can get a momentary view of a country's network of interests and relationships by looking at the external reactions.